

Міністерство освіти і науки України
Камянець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(бакалавра)

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ
ОСОБЛИВОСТЕЙ ЛЮДЕЙ З РІЗНИМИ ФОРМАМИ ЗАЛЕЖНОСТІ»**

Виконав: студент 3 курсу
Psms1-B19z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Данильчук Володимир Валерійович

Керівник:
Гоцуляк Наталія Євгенівна, кандидат
психологічних наук, доцент, доцент
кафедри загальної та практичної психології

Рецензент:
Славіна Наталія Сергіївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної
психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ.....	7
1.1. Поняття про адиктивну поведінку, етапи та фактори її розвитку.....	7
1.2. Психологічна характеристика осіб, схильних до адиктивності.....	13
1.3. Соціально-психологічна реабілітація, її механізми та способи оцінки.....	20
1.4. Соціально-психологічна адаптація адиктивних осіб в умовах реабілітаційного центру.....	24
Висновок до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЛЮДЕЙ З РІЗНИМИ ФОРМАМИ ЗАЛЕЖНОСТІ.....	34
2.1. Організація та методична база дослідження.....	34
2.2. Аналіз показників соціальної адаптації адитивних осіб на початковому етапі реабілітації.....	37
2.3. Програма роботи з адиктивними особами умовах реабілітаційного центру.....	45
2.4. Аналіз показників соціальної адаптації адитивних осіб після завершення першого етапу реабілітації.....	48
2.5. Динаміка показників соціальної адаптації реабілітантів.....	55
Висновок до розділу 2.....	63
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві стрімко зростає кількість осіб з адиктивною поведінкою, пов'язаною з вживанням різних психоактивних речовин. Зростання та інтенсивність набирають соціально небезпечних масштабів як для суспільства, так і для самих осіб, які страждають на цю форму девіації. Це пояснюється з одного боку доступністю і легкістю придбання різних психоактивних речовин, а з іншого боку – невдоволенням реальним життям, уникненням вирішення проблем. Зловживання психоактивними речовинами, які змінюють психічну діяльність, є одним з найпоширеніших видів адиктивної поведінки. Клінічно це проявляється потягом до постійного прийому та в зростанні кількості вживаної речовини, внаслідок стійкої психічної і фізичної залежності від неї. Тому через масштабність даної проблеми збільшилася кількість центрів реабілітаційної допомоги адиктивним особам. В даних центрах надають допомогу не тільки медико-біологічного характеру, але й психологічного та соціально-педагогічного.

Виділяють безліч видів залежностей, які мають спільну психофізіологічну природу. Серед них найбільш поширеними є алкогольна залежність, наркотична залежність, тютюнова залежність, ігрова залежність (азартні або комп'ютерні ігри), харчова залежність (РХП, булімія, анорексія), інформаційна залежність (телебачення або Інтернет). Рідше зустрічаються трудова залежність (трудоголізм), емоційна залежність (нерозділене кохання або надто сильна любов; несамотійність, гостра потреба в інших людях), оніоманія (шопінг), сексуальна залежність. Варто нагадати, що всі перераховані вище види залежності мають однакову природу і виникають під впливом комплексу багатьох чинників, а саме – біологічних, психологічних, соціальних і духовних, які в медичному середовищі іменуються «біопсихосоціальною моделлю».

Різні аспекти залежної поведінки представлені в роботах вітчизняних і зарубіжних авторів, таких як Е. Берн, К. Штайнер, Е. Еріксон, Р. Мей, Р. Конол, В. Москаленко, А. Личко, Н. Сірота, Ц. Короленко, Н. Дмитрієва, Е. Змановська, В. Менелєвич, Г. Старшенбаум, С. Двояк, Г. Костенко та ін. Феномен соціальної адаптації дослідники вивчали з різних аспектів: уявлення про адаптацію, її закономірності та механізми в цілому досліджували Г. О. Балл, Ф. Б. Березін, В. П. Казначєєв, Ц. П. Короленко, А.А. Налчаджян; зокрема адаптацію як форму соціальної активності особистості вивчали В.А. Семиченко, О. Г. Солодухова; вивченням адаптивних характеристик особистості займалися А. А. Алдашева, Н. С. Кантоністова, Н. Г. Колизаєва, Т. В. Середа.

Наявність стримкого темпу зростання кількості людей з різними формами залежності у суспільстві і відсутність однозначного і адекватного наукового визначення особливостей реабілітаційного процесу цього складного феномена роблять обрану проблему дослідження однією з найбільш актуальних проблем сучасного світу та обумовило вибір теми нашого дослідження: «Психологічні особливості реабілітації людей з різними формами залежності»

Мета дослідження: теоретично встановити та емпірично дослідити психологічні особливості реабілітації людей з різними формами залежності.

Відповідно до мети визначено такі **завдання:**

1. На основі аналізу літературних джерел розкрити зміст понять «соціально-психологічна адаптація», «адиктивна поведінка».
2. Емпірично дослідити психологічні особливості реабілітації людей з різними формами залежності.
3. Виявити показники соціально-психологічної адаптації у адиктивних осіб на всіх етапах реабілітації.
4. Встановити відмінності показників соціальної адаптації в адиктивних осіб у ході реабілітації.

Об'єкт – процес реабілітації адиктивних людей.

Предмет – особливості соціально-психологічної реабілітації адиктивних осіб.

Відповідно до визначених завдань було застосовано такі **методи дослідження**: теоретичні – аналіз та систематизація вітчизняної та зарубіжної літератури з проблеми адиктивної поведінки та соціально-психологічної адаптації; емпіричні методи: 1) Методика дослідження соціально–психологічної адаптації Роджерса–Даймонда; 2) Методика оцінки психічної активації, інтересу, емоційного тону, напруження та комфорту; 3) Шкала самооцінки депресії Цунга; 4) 16-ти факторний особистісний опитувальник Кеттела; статистичні методи обробки даних.

Емпірична база дослідження: 32 особи з адиктивною поведінкою, що проходять реабілітацію в межах реабілітаційного центру «NewLife» (м. Хмельницький).

Наукова новизна одержаних результатів:

- подальшого розвитку отримали наукові психологічні знання, щодо адиктивної поведінки;
- уточнено інформацію щодо особливостей проведення психологічної реабілітації осіб з залежною поведінкою.
- розроблено практичні рекомендації щодо зниження впливу конфліктних ситуацій на деструктивну поведінку особистості.

Методологічною основою дослідження слугували принципи системного підходу в дослідженні особистості (Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, О.В. Скрипченко та ін.); особливості адиктивної поведінки людини (О.Б. Бовть, С.М. Єніколопов, Б. Крейхі, А.О. Реан, Е. Фромм, І.О. Фурманов та ін.).

Практичне значення: Отримані теоретичні та емпіричні матеріали з досліджуваної проблеми дозволить керівництву реабілітаційних центрів зробити акцент на шляхах розвитку адаптації нових клієнтів, застосувати нові методи для покращення впливу реабілітаційного процесу на

реабілітантів, для подальшого покращення самого змісту реабілітації. Також матеріали можуть бути використані в рамках викладання дотичних дисциплін у ЗВО та практичними психологами в ході здійснення ними професійної діяльності.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (80 найменувань) та 6 додатків. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 66 сторінках, загальний обсяг складає 84 сторінки. Робота містить 9 таблиці, 4 рисунків.

ВИСНОВКИ

1. Адиктивна поведінка – це різновид девіантної поведінки, яка характеризується непереборним бажанням пережити інтенсивні емоції, прагненням відійти від реальності, вирішити різноманітні психологічні проблеми за допомогою штучної зміни своєї свідомості внаслідок вживання деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних видах діяльності.

Розвиток адиктивної поведінки відбувається в декілька етапів, а саме: перші проби («знайомство» з предметом адикції), адиктивний ритм (збільшення періодичності вживання), адиктивна поведінка (формується деструктивна залежна поведінкова звичка), заперечення (невизнання наявності залежності), катастрофа (деградація особистості).

Соціально-психологічна адаптація як феномен виникає при взаємодії двох систем: людини та суспільства і полягає в інтеграції особистості в соціум, у процесі якої відбувається формування самосвідомості й рольової поведінки, здатності до самоконтролю й адекватних зв'язків та стосунків. Соціально-психологічна адаптація особистості відбувається через пристосування людини до вимог суспільства та узгодження особистісних цінностей і переконань із суспільними нормами.

Механізмом соціальнопсихологічної адаптації вважається така послідовність: «потреби – актуалізація потреб – задоволення потреб – піднесення потреб». Загалом адаптаційний процес розвивається між актуалізованими і задоволеними потребами.

Суть і роль психологічної адаптації реабілітантів в процесі одужання полягає в пристосуванні клієнта до нових умов проживання в реабілітаційному центрі, до нового життя без предмету адикції, налагодження соціальних контактів з іншими учасниками програми одужання, вироблення мотивації досягнення для подолання залежності, засвоєння нових навичок та компетенцій.

2. Для вивчення динаміки соціально-психологічної адаптації у адиктивних осіб в умовах реабілітаційного центру було залучено 32 людини з двох київських центрів адиктології. На початковому етапі реабілітації у респондентів було виявлено підвищений інтерес та емоційний тонус, психічна активація була виражена посередньо, а також більшість респондентів відчували певну напруженість та дискомфорт.

19% досліджуваних мали легку депресію. Рівень адаптованості реабілітантів складав в середньому 62%, самоприйняття було на достатньо високому рівні, емоційний дискомфорт проявлявся в деяких ситуаціях. Рівень ескапізму свідчить про схильність більшості респондентів втікати буденної від реальності. Також при первинному тестуванні більшість респондентів виявилися доволі замкнутими, не готовими до відкритого спілкування.

3. Після завершення першого етапу реабілітації, що триває 3 місяці, ми змогли спостерігати певні зміни за деякими показниками. За три місяці проходження реабілітації, у респондентів підвищився рівень психічної активації, що проявляється в особистісній активності та бажанні до змін. Також досліджувані стали почувати себе комфортніше, в них зменшилася напруга, вони стали більше йти на контакт та працювати в групі.

Окрім того, зменшилася кількість респондентів, що мали легку депресію, в них покращився емоційний стан, вони стали більш активні та відкриті. Також ми можемо спостерігати динаміку за конкретним показником адаптації: досліджувані мають покращення в пристосуванні до умов життя в центрі, почали засвоювати певні норми та порядки даного мікросередовища, в них зменшився дискомфорт.

4. Під час порівняння отриманих результатів, нами було виявлено статистично значиму динаміку за такими показниками, як психічна активація, емоційний комфорт, адаптація, інтернальність та ескапізм, а також фактор відкритості. Всі ці показники мають позитивну динаміку, за три місяці реабілітаційної програми вони всі підвищилися, що свідчить про

позитивне пристосування реабілітантів до умов центру, про їх налагодження контактів як один з одним, так і з персоналом. Також спостерігається активна робота респондентів над своїм психічним станом, мотиваційною та емоційною сферами. Рівень напруги, навпаки, за цей період статистично значимо зменшився, що також свідчить про позитивні зміни у процесі проходження реабілітації.

Динаміці даних процесів сприяють такі фактори, як групова та індивідуальна робота з психологами, організація побуту та дозвілля для реабілітантів, та цілодобова підтримка консультантів центру. Завдяки психологічній програмі досліджувані почали усвідомлювати свої проблеми та вчитися брати відповідальність за свої дії на себе, пов'язувати їх зі своїми особливостями та вчинками, покращили свої комунікативні навички, стали більш відкриті до спілкування в умовах реабілітаційного центру.

Перспективними напрямками нашого дослідження можуть стати розробки практичного інструментарію щодо зниження частоти виникнення адиктивної поведінки у різних соціальних колах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адиктологія : навч. посіб. для лікарів наркологів, психіатрів, заг. практики - сімейна медицина та лікарів-інтернів. / за ред. проф. Л.М. Юр'євої. Дніпро : Ліра. 2018. 185 с.
2. Айвазова О.Є. Психологічні аспекти залежності : навчальний посібник. : Київ : МАУП. 2003. 120 с.
3. Арсенко А.Д. Психологічні особливості особистості із залежною поведінкою. *Scientific Journal of KubSAU*. 2014. № 101. С. 129–145.
4. Безносюк О.О. Використання методу «рівний-рівному» у роботі соціального педагога : *Вісник Черкаського університету*. Випуск 203. Частина I. Серія «Педагогічні науки», 2011. С. 20–23.
5. Бойко Г. М. Реабілітаційна психологія : навчальний посібник. Полтава : АСМІ, 2010. 240 с.
6. Бондаренко Н. Б. Супровід групи самопомоги осіб, які мають проблеми психічного здоров'я : *Наукові записки НаУКМА*. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2015. Т. 175. С. 58–60.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2015_175_12
7. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій. Київ : МАУП, 2009. 186с.
8. Бугайова Н.М. Психологічні закономірності розвитку адикцій в онтогенезі : *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2010. т. XII, ч. 4. С. 48–57.
9. Великий психологічний словник : *словник* / укл. Б. Мещеряков, В. Зінченко. Київ : ОЛМА-ПРЕС, 2003. 672 с.
10. Бріер Д., Скотт К. Основи травмофокусованої психотерапії. Львів : Свічадо, 2015. 448 с.
11. Вайнола Р.Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика : *навчальний посібник*. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. 200 с.

12. Варлакова Є.О. Роль і місце родин в адаптації та реабілітації учасників АТО : *Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції*. Міжвідомча науково-практична конференція. Ч. 1 (Київ, 30 березня 2016 р.). Київ : Національна акад. внутр. справ, 2016. С. 80–83.
13. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Дж. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Львів : Свічадо, 2014. 420 с.
14. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: *навчально- методичний посібник до спецкурсу «Психологія девіацій»*. Київ : МАУП, 2016. 188 с.
15. Галецька І. Самоефективність у структурі соціально-психологічної адаптації : *Вісник Львівського університету*. Сер. «Філософські науки». 2003. Вип. 5. С. 433–442.
16. Галус О.М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти: *дис... д-ра пед. наук: 13.00.06*. Київ : 2009. 125 с.
17. Гарасимів Т.З. Девіантна поведінка особистості : філософськоправовий вимір : *монографія*. Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. Львів, 2009. 524 с.
18. Гридковець Л. М. Психокорекційний тренінг як засіб допомоги молоді при залежності від алкоголю : *Практична психологія та соціальна робота*. Науково-практичний та освітньо-методичний журнал. № 2. 2012. С. 18–24.
19. Групи самопомоги (self-help groups) // Психологічна енциклопедія. URL: [http:// enc.com.ua/psixologichna-enciklopediya/grou-dann/107650-grupisamodopomogiselfhelpgroups.html](http://enc.com.ua/psixologichna-enciklopediya/grou-dann/107650-grupisamodopomogiselfhelpgroups.html)
20. Даулінг С. Психологія та лікування залежної поведінки. Київ : Клас, 2011. 349 с.
21. Дахігг Ч. Влада звички. Чому ми живемо і працюємо так, а не інакше. Умань : АСТ, 2017. 416 с.

22. Життєва компетентність особистості: *науково-методичний посібник* / За ред. Л. В. Сохань, І.Г. Єрмакова та ін. Київ : Богдан, 2003. 520 с.
23. Змановская Е.В., Рыбников В.Ю. Девиантное поведение личности и группы: *учебное пособие*. Санкт-Петербург : Питер 2013. 352 с.
24. Істратова О.Н. Психодіагностика : *колекція кращих тестів*. Луцьк : Фенікс, 2006. 375 с
25. Капустіна А.Н. Багатофакторна особистісна методика Р. Кеттелла : *збірка методик*. Київ : 2001. С. 55–81, 96–97.
26. Карачевський А. Б. Подолати алкогольну залежність. Львів : Свічадо, 2016. 124 с.
27. Карпан К.Н. Адикція та особливості залежності : *методичний посібник*. Біла Церква : Веселка, 2015. 43 с.
28. Климишин О.І. Духовна терапія адиктивних осіб. Християнсько-орієнтований підхід : *навчально-методичний посібник*. Івано-Франківськ : Гостинець, 2012. 121 с.
29. Кісарчук З.Г. Проблема стосунків «психотерапевт-клієнт» у ситуаціях надання психологічної допомоги постраждалим. *Актуальні проблеми психології*. Т.3. Консультативна психологія і психотерапія. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. Максименка С. Д. Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2016. Випуск 12. С. 7–22.
30. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: *навчальний посібник*. Київ : Либідь, 2007. 256 с.
31. Кислий В. Д. Особливості соціально-психологічної адаптації офіцерів випускників до діяльності в особливих умовах: *автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.09*. Харків, 2003. 19 с.
32. Короленко Ц., Шпикс Т. Психологія залежності : *навчальний посібник*. Лівів : Оракул, 2007. 188 с.

33. Левківська Г.П., Сорочинська В.Є., Штифурак В.С. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: *навчальний посібник*. Київ, 2001. 128 с.
34. Литвинова Н. А. Соціально-педагогічна профілактика наркоманії серед підлітків групи ризику: *навчально-методичний посібник*. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. 230 с.
35. Ліщинська О.А. Модель формування адиктивного потенціалу особистості // *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 3. С. 1–9.
36. Лобанова А.С. Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти: *підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ : Вид-во «Каравела», 2017. 470 с.
37. Максимець С.М. Вплив емпатійності на соціально-психологічну адаптацію майбутніх учителів: *автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07*. – Одеса, 2000. 20 с.
38. Максимова Н.Ю. Психологія адиктивної поведінки: *навчальний посібник*. Київ : Київський університет, 2012. 308 с.
39. Менделевич В.Д. Психологія девіантної поведінки : *навчальний посібник*. Лівів : Рідна мова, 2005. 445 с.
41. Мисула Ю.І. Ефективність методу EMDR у терапії посттравматичного стресового розладу // *Клінічна психіатрія / Clinical psychiatry*. 4 (79), 2014. С. 84–87. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/apsuh_2014_20_4_22.pdf
42. Миронець С.М. До проблеми психологічної адаптації фахівців зведених рятувальних загонів. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. № 8. с. 17–24.
43. Надання медико-соціальних послуг дітям та молоді на основі дружнього підходу : *методичні рекомендації* / О. А. Голоцван, С. І. Осташко, О. М. Мешкова та ін. Київ : Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), 2008. 179 с.
44. Нальчук О. Адиктологія. Теоретичне дослідження формування адикції : *наукове видання*. Київ : Форум, 2015. 224 с.

45. Оверчук В.А. Реабілітаційна психологія: *навчальний посібник для студентів ВНЗ*. Вінниця : Міленіум, 2007. 295 с.
46. Онлайн-інструмент з організації груп самопомоги / *Ресурсний центр ГУРТ*, 2013. URL: <http://tools.gurt.org.ua/tools/selfhelp>
47. О'Конор Р. Психологія шкідливих звичок / Річард О'Конор, пер. з англ. А. Логвінська. – М.: МИФ, 2015. – 256с.
48. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: соціальна психологія особистості і спілкування : *навчальний посібник*. Київ: Либідь, 2004. 576 с.
49. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : *навчальний посібник* / за ред. Л. Царенко. Том 2. Київ, 2018. 240 с.
50. Поттер-Ефрон Р. Сором, вина і алкоголізм: клінічна практика. Київ : Інститут загальногуманітарних досліджень, 2002. 416 с.
51. Песоцька О.П. Подолання адиктивних залежностей особистості : *електронний ресурс*. Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Ped/2012_1/16.pdf
52. Підмога А. Вплив комплексної програми корекційно-оздоровчих заходів на соціальну поведінку, психічний та фізичний стан підлітків з адиктивною поведінкою : *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. Київ, 2011. №2. С. 76–80.
53. Психіатрія і наркологія : *підручник* / за ред. В.Л. Гавенка. Київ : ВСВ Медицина, 2015. 512 с.
54. Психологія особистості : *хрестоматія* / Мельничук О. Б., Пасічняк Р. Ф. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 532 с.
55. Рибалка В.В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості. Київ : Шк. світ, 2009. 128 с.
56. Роджерс К. Погляд на психотерапію. Становлення людини : *наукове видання*. Луцьк : Прогрес, 2004. 479 с.
57. Сорокіна О.А. Психологія залежності : *навчальний посібник*. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2014. 180 с.

58. Соціальна робота в Україні: *навчальний посібник* / за ред. І.Д. Зверєва, Г.М. Лактіонова, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 233 с.
59. Тюття Л.Т. Соціальна робота (теорія і практика): *навчальний посібник*. Київ : ВМУРОЛ "Україна, 2004. 408 с.
60. Тютюн, алкоголь, наркотики в молодіжному середовищі: вживання, залежність, ефективна профілактика : *методичні рекомендації* / за ред. О.О. Яременко. Київ : Держ ін-т пробл. сім. та мол., 2005. 196 с.
61. Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж. Звільнення від залежності / Переклад з англ. А.Г. Чеславской. Київ : Клас, 2017. 224 с.
62. Юр'єва Л.М. Історія. Культура. Психічні розлади та розлади поведінки : *навчальний посібник*. Київ, 2002. 314 с.
63. Hollen K.H. Encyclopedia of Addictions : *encyclopedia*. London : Greenwood Press. Volume II., 2009. 569 p.
64. World Health Organization. The ICD-10 Classification of mental and behavioral disorders: clinical descriptions and diagnostic guidelines. Geneva, Switzerland : WHO, 2002.
65. Zung W.W.K., Durham N.C. A self-rating depression scale. Arch Gen Psychiatry. 2005.
66. Abdallah C. G., & Geha, P. (2017). Chronic Pain and Chronic Stress: Two Sides of the Same Coin? SAGE journals. Chronic Stress, Vol. 1, 1–10, March 23.
67. Apkarian V., & Bushnell, C. (2005). Human brain mechanisms of pain perception and regulation in health and disease. European Journal of Pain, 9 (2005), 463–484.
68. Berliner P., Nikkelsen E.M., Bovbjerg, A., Wiking, M. (2004). Psychotherapy treatment of torture survivors. International Journal of Psychosocial Rehabilitation. 8, 85–96.

69. Breivik H., Collett, B., Ventafridda, V., Cohen, R., & Gallacher, D. (2006). Survey of chronic pain in Europe: Prevalence, impact on daily life, and treatment. *European Journal of Pain*, 10, 287–333.

70. Bushnell C., Ceko, M., & Low, L. Cognitive and emotional control of pain and its disruption in chronic pain. *Nature Review Neuroscience*, 2013. 14(7). 502–511.

71. Egle U.T. Wenn der Schmerz im Gehirn entsteht. Vortrag. Abgerufen von <http://mediathek.hhu.de/watch/13c5361f-4b52-44d6-90fd-4bcbcac5abbe> (18.10.2018).

72. Egle U.T. Wie das Gehirn aus Stress Schmerz macht und wie man das erfolgreich behandeln kann. Teil 1. Konferenz Lindauer Psychotherapiewochen. Abgerufen von [researchgate.net/publication/316240039.71](https://www.researchgate.net/publication/316240039.71).

73. Egle U.T., Ecker-Egle, M. L., & Nickel, R. (2011). Fibromyalgie-Syndrom. Eine Stressverarbeitungsstörung. *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, 162(8), 326–337.

74. Eisenberger, N., Jarcho, J., Lieberman, M., & Naliboff, B. An experimental study of shared sensitivity to physical pain and social rejection. *Pain*, 2006. P. 132–138.

75. Engel, G. Schmerz umfassend verstehen. Der biopsychosoziale Ansatz zeigt den Weg. Bern: Huber. Abgerufen von [researchgate.net/publication/316240039.71](https://www.researchgate.net/publication/316240039.71).